

VI JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES ILLES BALEARS

FORMENTERA
(26 A 28 DE SETEMBRE DE 2014)

VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

(Formentera, 26, 27 i 28 de setembre, 2014)

2015

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

Coordinació:

Antonia Martínez Ortega

Glenda Graziani Echávarri

Editat:

Consell Insular de Formentera

Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial
de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres

i en Ciències de les Illes Balears

ISBN: 978-84-941471-6-6

Dipòsit legal: F 33-2015

Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (Formentera, 26, 27 i 28 de setembre,
2014) / [Coordinació Antonia Martínez Ortega i Glenda Graziani Echávarri]- 280 p. ; 21x21 cm. --
ISBN 978-84-941471-6-6

Antonia Martínez Ortega i Glenda Graziani Echávarri

1. Arqueologia – Formentera – Congressos
902(460.32)

PRESENTACIÓ

Els dies 26, 27 i 28 de setembre de 2014 la Sala de Cultura de Formentera va acollir un acte de primer ordre en el camp de la recerca arqueològica a la nostra comunitat autònoma: les VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears. Aquest congrés bianual, organitzat per la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, arribava així, per primera vegada des del seu inici l'any 2006, a Formentera.

De les cinquanta-set comunicacions previstes en el programa, quatre derivaven directament d'intervencions portades a terme a Formentera. En aquesta illa, l'aprovació de la revisió de les Normes subsidiàries i del Catàleg del patrimoni cultural, el 30 de setembre de 2010, va suposar un abans i un després en la documentació i l'estudi del territori des del punt de vista del patrimoni arqueològic, amb l'adopció d'un protocol per a la realització d'intervencions preventives davant qualsevol indici de resta arqueològica, tant en sòl urbà com, sobretot, en sòl rústic. A més a més, també s'han de tenir en compte els tres projectes de recerca arqueològica –tramitats com a intervencions programades– que s'han autoritzat des de 2012 i que avui per avui encara es troben en desenvolupament, dos d'ells centrats en la prehistòria i un en l'època romana.

La Llei 12/1998, de 21 de desembre, del patrimoni històric de les Illes Balears, incideix no només en la protecció i en la conservació del patrimoni cultural, sinó també, en la investigació i en la difusió. Certament, la recerca i la transmissió del coneixement són dos esglaons indispensables per poder posar en valor el patrimoni històric, sense els quals la protecció i la conservació no tendrien cap sentit. Per aquest

motiu, quan la Secció d'Arqueologia del Col·legi va plantejar al Consell Insular de Formentera la proposta de realitzar-hi les VI Jornades, des d'aquesta administració no només es va valorar com una opció, sinó gairebé com una obligació, entenent que es contribuiria a organitzar un fòrum científic de notable rellevància, encaminat a difondre els resultats de les darreres recerques en arqueologia desenvolupades arreu dels territoris que conformen les Illes Balears.

La publicació de les comunicacions presentades durant les VI Jornades, recollides per escrit en aquest volum en el qual també col·labora econòmicament el Consell Insular de Formentera, constitueixen una altra via per contribuir a la difusió del coneixement científic del patrimoni arqueològic de les nostres illes i, en definitiva, a aproximar-lo més a la ciutadania perquè pugui apreciar el seu valor com a testimoni del nostre passat.

Àrea de Cultura i Patrimoni
del Consell Insular de Formentera

PRÒLEG

És tot un plaer poder presentar aquesta publicació com un recull dels articles presentats a les VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears dutes a terme a l'illa de Formentera durant els dies 27, 28 i 29 de setembre de l'any 2014, fruit de la reunió d'un nombrós i actiu conjunt de professionals del món de l'arqueologia vinguts de totes les Illes Balears, de diversos punts de la península i també de diferents Universitats d'Europa.

La Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, qui té la responsabilitat i el plaer d'organitzar aquestes jornades d'arqueologia autonòmiques amb caràcter biennal, ha comptat aquest any amb el recolzament econòmic i una magnífica predisposició en tots els aspectes del Consell de Formentera, a qui volem donar les gràcies per l'ajuda prestada, la seva col·laboració i, sobretot, per obrir les portes de la seva illa a un projecte com aquest, que intenta consolidar les bases per a posar en comú la tasca arqueològica i la difusió en favor d'una creixent i acurada professionalització de l'arqueologia. Formentera ens ha envoltat com a un marc idoni per exposar els estudis més adients i actuals de l'arqueologia de les nostres illes que conformen l'arxipèlag Balear.

La present publicació ha estat possible gràcies a la voluntat, entusiasme i esforç d'un conjunt de persones que han oferit amb il·lusió el seu temps i tots els recursos disponibles al seu abast. Les jornades i la publicació de les seves actes s'han materialitzat baix la coordinació de les sotasignants en representació de la Secció d'Arqueologia i de Jaume Escandell, en representació de l'Àrea de Patrimoni del Consell de Formentera. Però si des de les primeres Jornades realitzades a Manacor (Mallorca) l'any 2006 impulsades per l'arqueòloga municipal Magdalena Salas, hem arribat fins el dia d'avui ha

estat també gràcies a l'empenta donada per tots els seus assistents i, en especial, als seus participants qui ofereixen els resultats de les seves investigacions per tal de fomentar la molt necessària tasca de difusió del nostre patrimoni arqueològic. A aquelles primeres jornades que semblen quedar llunyanes es va iniciar un aventura amb 12 comunicacions, a les II Jornades dutes a terme a Felanitx es va augmentar la participació fins a 16 comunicacions, seguides per les III Jornades realitzades a Maó on es varen presentar 23, a les IV Jornades celebrades a Eivissa el nombre de comunicacions va arribar fins a 36 i finalment a les V Jornades celebrades a Palma el 2010 es varen presentar 44 comunicacions amb un èxit de participació mai vist a les anteriors que arribava fins als 90 autors. L'augment paulatí i consecutiu de participació d'unes jornades a les següents és un clar èxit que ens ha conduït fins a les presents.

Actualment hem comptat amb la participació de 99 autors que varen presentar 55 comunicacions a Formentera, d'entre les quals s'han presentat per a formar part de la publicació de les Actes un total de 45 articles que engloben des de la prehistòria fins als nostres dies amb temàtiques que inclouen projectes d'excavacions programades, intervencions d'urgència, estudis metodològics, restauració i projectes de difusió. A tots ells, gràcies per la feina i dedicació demostrada, i gràcies també als coordinadors predecessors per donar les primeres passes que obrien el camí que avui podem continuar desitjant que sigui llarg a fi de poder fomentar l'interès per l'arqueologia, lluitar per una professió digna i de qualitat i potenciar el respecte pel patrimoni arqueològic que ens envolta com a llegat històric i cultural dels nostres antecessors.

Antonia Martínez Ortega i Glenda Graziani Echávarri

SUMARI

LOS ENTERRAMIENTOS PROTOHISTÓRICOS EN CAL DE LAS ISLAS BALEARES: CREMACIÓN O INHUMACIÓN?.....	15	¿QUÉ ALTURA TENÍA LA TAULA DE TORRE D'EN GALMÉS? Vicente Ibáñez Orts	101
Mark Van Strydonck, Louise Decq, Tess Van den Brande, Mathieu Boudin, Damià Ramis, Herlinde Borms, Guy De Mulder		ES ROSSELLS: AHIR I AVUI.....	109
EVOLUCIÓ DE LES COMUNITATS PREHISTÒRIQUES I PROTOHISTÒRIQUES I TRANSFORMACIÓ DEL PAISATGE AL NORD-EST DE L'ILLA DE MALLORCA. PROJECTE D'ESTUDI I RESULTATS PRELIMINARS.....	23	Bartomeu Salvà Simonet, Christoph Rhinne, Dario Weiss, Paloma Salvador, Alejandra Galmés, Javier Rivas, Xisco Bergas, Rafel Font, Celia González, Marion Déppez.	
Jordi Hernández-Gasch, Marc Llobera, Antoni Puig Palerm		ANÁLISIS DE ELEMENTOS DECORATIVOS EN CERÁMICAS POSTALAYÓTICAS DE MALLORCA.....	119
MENORCA TALAIÒTICA. CANDIDATA A PATRIMONI MUNDIAL.....	35	Dario Weiss, Daniel Albero Santacreu	
Joana Gual, Simon Gornés		SOBRE UN POSIBLE SANTUARIO CON ELEMENTOS FENICIOS EN EL CENTRO GEOGRÁFICO DE MENORCA: MONTE TORO.....	129
LA COVA DES FUM (LA MOLA, FORMENTERA). DEL DESCOBRIMENT A LA INDIFERÈNCIA: INVESTIGACIONS A UN JACIMENT OBLIDAT.....	43	Joan C. de Nicolás Mascaró	
Ricard Marlasca, Josep M ^a López Garí		EL YACIMIENTO PÚNICO-EBUSITANO DE SA GALERA (CAN PASTILLA – PALMA).....	141
RESULTATS PRELIMINARS DE LA INTERVENCIÓ A L'ESPAI ENTORN DEL TALAIOT QUADRAT DE S'HOSPITALET VELL (MANACOR, MALLORCA).....	53	Ramón Martín Gordón, Jorge Argüello Menéndez, Silvia Jovani Martín	
Magdalena Salas, Damià Ramis		POZO Y JARRA FUNERARIA EN EL ISLOTE DE SA GALERA (CAN PASTILLA – PALMA).....	153
ANÁLISIS DE DISTRIBUCIÓN ESPACIAL DE LA CERÁMICA DEPOSITADA EN EL ÁMBITO FUNERARIO DEL TURRIFORME ESCALONADO DE SON FERRER (s.VI a.C.).....	63	Ramón Martín Gordón, Jorge Argüello Menéndez	
Manuel Calvo Trias, Jaume García Rosselló, Daniel Albero Santacreu		ESTUDIO GEOARQUEOLÓGICO DEL YACIMIENTO DE NA GALERA (MALLORCA-ESPAÑA).....	161
APROXIMACIÓN A LA EXPLOTACIÓN DE LOS RECURSOS VEGETALES EN CAP DE BARBARIA II: RESULTADOS PRELIMINARES.....	73	Mercedes Alvarez Jurado-Figueroa, Pedro A. Robledo Ardila, Agustín Fernández Martínez, Carlos Alvarez Jurado-Figueroa	
López-Dóriga, I., Picornell, Ll., Camarós, E., Cueto, M., Teira, L., Sureda, P.		TROBALLA DE MINERAL D'ARSÈNIC AL JACIMENT INDÍGENA DEL TURÓ DE LES ABELLES (SANTA PONÇA, CALVIÀ, MALLORCA).....	169
ELS INICIS DE LA METAL·LURGIA A LES ILLES BALEARS: EINES, OBJECTES O MAGIA?.....	81	Joan Camps Coll (†), Antoni Vallespir Bonet	
Salvà Simonet Bartomeu		UNA FOSSA D' INHUMACIÓ ARCAICA A LA NECRÓPOLIS DEL PUIG DES MOLINS (EIVISSA).....	175
LES EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL PATI D'AVANTER DEL CERCLE 7 DE TORRE D'EN GALMÉS (MENORCA).....	91	Jordi H. Fernández, Ana Mezquida, Benjamí Costa	
Martí Carbonell, Borja Corral, Antoni Ferrer, Carmen Lara, Joaquin Pons, Irene Riudavets, Carlos de Salort.		CULTURAS ARQUITECTÓNICAS PÚNICAS. MENORCA COMO LABORATORIO DE ANÁLISIS.....	185
		Fernando Prados Martínez, Helena Jiménez Vialás, Joan C. de Nicolás Mascaró, José Javier Martínez García, Octavio Torres Gomariz	

MATERIALS ROMANS DES VELAR DES CUÏTOR (SENCELLES, MALLORCA). RESULTATS D'UNA EXCAVACIÓ PREVENTIVA.....	193	NOVES ACTUACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL PORT DE PORTO CRISTO. RESULTATS DE LA CAMPANYA DE PROSPECCIÓ I SONDEJOS SUBAQUÀTICS DEL 2012.....	295
Josep Avellà Lliteras		Sebastià Munar, Albert Martín, Mateu Riera Rullan, Joan Santolària	
COMERCIO DE VINO TARRACONENSE EN MENORCA. NUEVAS APORTACIONES DE LA EPIGRAFÍA ANFÓRICA.....	203	LA CRISIS DEL SIGLO III Y LAS ISLAS BALEARES.....	303
Joan Carles De Nicolás, Piero Berni, Élise Marlière, Josep Torres Costa		Isabel Busquets Porcel, José Miguel Rosselló Esteve	
MATERIALES Y NIVELES DE ÉPOCA ANTIGUA DE LA INTERVENCIÓN ARQUEOLÓGICA REALIZADA EN LA CASA DE CULTURA, CALLE RAMON LLULL Nº 3 DE PALMA (ISLA DE MALLORCA).....	215	LOS OFICIALES BIZANTINOS EN LAS ISLAS.....	309
María José Rivas Antequera, Mateu Riera Rullan, Damià Ramis Bernad		José Miguel Rosselló Esteve	
PRIMERA APROXIMACIÓ A LA CERÀMICA DE LA VIL·LA ROMANA DE SON SARD (SON SERVERA-MALLORCA).....	225	EL VIDRIO DE ÈPOCA ANDALUSÍ: PROBLEMÀTICA Y BASES PARA SU ESTUDIO EN LAS BALEARS.....	313
Mateu Riera Rullan, Beatriz Palomar Puebla, Francisca Cardona López, Sebastià Munar Llabrés		Miquel Àngel Capellà Galmés, M. Magdalena Riera Frau	
UNA APROXIMACIÓN A LA PRAXIS FUNERARIA EN LA EBUSUS DE LOS SIGLOS II A VIII A PARTIR DEL YACIMIENTO DE VÍA PÚNICA 34 Y JOAN PLANELLS 3.....	235	SETTLEMENT OF IBIZA, SPAIN: FROM ROME TO ISLAM – THE BIOLOGICAL EVIDENCE FROM THE DENTITION.....	323
Glenda Graziani, Juan José Marí Casanova, Maria Llinàs		Girdwood, L.K.; Langstaff, H.; Kranioti, E.F. - The University of Edinburgh	
REIVINDICACIÓN DE LOS ANTIGUOS GRABADOS DE LOS HIPIGEOS PREHISTÓRICOS DE MENORCA: DIODORUS, BONITAS, HONORIUS Y LA CUEVA DE LAS CABEZAS DE TORO.....	249	UNA INSCRIPCIÓN ÁRABE SOBRE EL ASA DE UN ÁNFORA TARDOANTIGUA HALLADA EN FORMENTERA.....	331
Joan C.de Nicolás Mascaró, Vicente Ibáñez Orts, Pere Arnau, Mónica Zubillaga.		Antoni Ferrer Abárzuza, Glenda Graziani, Virgilio Martínez Enamorado.	
NOVETATS I REVISIONS DE INSCRIPCIONS ROMANES DE LES ILES BALEARS.....	261	PRIMERS RESULTATS DE L'ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA SUBAQUÀTICA PREVENTIVA SUBSIDIÀRIA DEL PROJECTE DE DRAGAT A LA ZONA PRÓXIMA A LA BASE NAVAL I COS NOU DEL PORT DE MAÓ.....	343
Marc Mayer		Sebastià Munar, Joan Santolària, Montserrat Anglada	
GLI SPECCHIETTI PLUMBEI DELLE ISOLE BALEARI.....	265	PROYECTO ARQUEOLÓGICO EN ISLA DEL REY.....	351
Giulia Baratta		Amalia Pérez-Juez, Ricardo Elia, Paul Goldberg, Alexander Smith	
CRANIAL VARIATION OF THE IBIZAN POPULATIONS.....	273	RESULTATS DEL SEGUIMENT I DE L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA D'URGÈNCIA PORTATS A TERME A L'ESGLÈSIA DE SANTA MAIA DE MAÓ.....	361
Elena F. Kranioti, Julieta G. García-Donas, Helen Langstaff. Edinburgh Unit for Forensic Anthropology, SHCA, University of Edinburgh		Antoni Ferrer Rotger, Montserrat Anglada Fontestad	
VÍA PÚNICA 34 AND JOAN PLANELLS: DEMOGRAPHIC STUDYOF TWO CEMETERYPOPULATIONS FROM IBIZA.....	285	ELS AMICS DELS CLOSSOS DE CAN GAIA, UNA VESSANT SOCIAL EN LA PROTECCIÓ I DIFUSIÓ DEL PATRIMONI.....	369
Julieta G. García-Donas		Miquel Angel Vicens i Siquier, Pere Bennàssar Bennàssar, Bartomeu Salvà i Simonet	
		PROPUESTA METODOLÓGICA PARA EL ESTUDIO DE MARCAS DE CANTERO A PARTIR DE LA INVESTIGACIÓN EN EL BALUARD DEL PRINCEP (PALMA, MALLORCA).....	377
		Antonia Martínez Ortega	

APROXIMACIÓ A LES ESTRATÈGIES DE CATALOGACIÓ D'ELEMENTS PATRIMONIALS ARQUEOLÒGICS A MALLORCA.....	385
Raquel Barceló Expósito	
LA CONSERVACIÓ PREVENTIVA DE BÉNS MOBLES EN INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES TERRESTRES. PRIMERS AUXILIS.....	391
Laia Fernández Berengué. Helena Jiménez Barrero	
PRIMERES TASQUES DE CONSOLIDACIÓ AL POBLAT DE CAP DE BARBARIA II (FORMENTERA). LES ACTUACIONS A L'ÀMBIT 9.....	399
Sureda, P., Camarós, E., Cueto, M., Teira, L., Munar, M., Burgaya, B. University of Edinburgh	
INTERVENCIONES DE CONSERVACIÓN Y RESTAURACIÓN EN EL YACIMIENTO DEL ISLOTE DE SA GALERA.....	405
Silvia Jovani Martin	

INTRODUCCIÓ

La candidatura de *Menorca Talaiòtica* a Patrimoni Mundial s'entén en el marc dels organismes internacionals creats per a la protecció del patrimoni històric. Després de la Segona Guerra Mundial i davant la destrossa de tota mena que aquesta havia provocat, l'any 1945 es va crear la UNESCO (Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura) amb la ratificació de 20 països i l'objectiu de difondre el coneixement i la cultura de la Pau. En aquests primers anys Espanya no hi era; de fet només hi havia quatre països europeus: França, Grècia, Regne Unit i Txecoslovàquia. No obstant això, amb el pas del temps la implicació de les nacions en aquests objectius es va estendre i en l'actualitat UNESCO té 195 estats. Veient que s'estava produint un creixement de l'amenaça i destrucció del patrimoni no sols per mor del pas del temps sinó també per l'evolució econòmica i social que s'estava desenvolupant, mitjançant la *Convenció de París de 1972 sobre la protecció del patrimoni cultural i natural de valor universal*, s'establiren les bases per a la protecció que ha perdurat fins ara. Aquesta convenció creà el Comitè de Patrimoni Mundial, un òrgan intergovernamental del qual Espanya hi forma part a partir de l'any 1973. La convenció declara que hi ha llocs que s'han de conservar pel seu "valor universal excepcional" i reconeix la sobirania de cada estat com a responsable de la seva gestió. Aquests llocs són reconeguts com a tals pel comitè amb seu a París, mitjançant una declaració que els inclou en la nomenada Llista de patrimoni mundial.

Un altre organisme que hem de tenir en compte és ICOMOS (Consell Internacional de Monuments i Llocs històrics), associació civil no governamental, creada en 1965 que exerceix les funcions d'òrgan consultiu d'UNESCO en els temes de conservació de béns culturals. Un dels seus tècnics, Àngela Rojas Marcos, és la directora de l'expedient de

la candidatura de Menorca i, com és obvi, no formarà part de l'equip d'avaluació de l'expedient, però aportarà els coneixements i l'experiència que ha adquirit en la redacció d'altres de manera que pot facilitar la llarga feina de la tramitació que es pot perllongar almenys fins al juny de 2017.

Com a darrer apartat d'aquesta introducció cal assenyalar que en l'actualitat Espanya té 44 béns inscrits en la Llista del Patrimoni Mundial, quantitat que cal considerar com a notable ja que és la que li atorga el tercer lloc del món després d'Itàlia i Xina. No obstant això, quant al patrimoni arqueològic no es pot dir el mateix perquè hi ha tan sols set béns: un del procés d'hominització, dos de pintures rupestres i quatre d'època romana.

Són els següents:

- Conjunt Arqueològic de Mèrida (1993)
- Lloc d'art rupestre prehistòric de la Valle del Côa y Siega Verde (1998)
- Art rupestre de l'arc mediterrani de la Península Ibèrica (1998)
- Conjunt arqueològic de Tarraco (2000)
- Muralles romanes de Lugo (2000)
- Lloc arqueològic d'Atapuerca (2000)
- Torre de Hèrcules (2009)

Cap d'ells de l'època prehistòrica a la qual pertany la candidatura de Menorca. Quant a la resta de les Illes Balears a la Llista hi ha un bé d'Eivissa i un de Mallorca, ambdós mixtes, és a dir, de patrimoni cultural i natural:

- Eivissa, Biodiversitat i Cultura (1999)
- Paisatge cultural de la Serra de Tramuntana, Mallorca (2011)

Quan celebren aquestes jornades en les que presentem la candidatura, l'expedient està gairebé acabat i en fase de maquetació per a poder-lo enviar abans de final d'any a la Direcció general de Cultura del Govern de les Illes Balears que és l'òrgan que el presenta al Ministeri de Cultura.

VALOR UNIVERSAL EXCEPCIONAL

Per a la preparació d'un expedient s'han de seguir les *Directrius pràctiques per a l'aplicació de la Convenció del Patrimoni Mundial* publicades per UNESCO (VVAA 2012).

En qualsevol cas són reconeguts com a Patrimoni Mundial aquells béns del patrimoni cultural o del patrimoni natural que tenen **Valor Universal Excepcional** amb condicions d' **Integritat** i **Autenticitat**. A més a més, s'han de triar els criteris a partir dels quals aquest valor es pot demostrar.

UNESCO planteja els següents:

1. Representar una obra mestra del geni creatiu humà.
2. Ser testimoni d'una tradició cultural.
3. Aportar un testimoni únic o almenys excepcional d'una cultura o una civilització.
4. Ser exemple d'un tipus de construcció o d'un conjunt arquitectònic o tecnològic o paisatge que il·lustri un període o varis de la història humana.
5. Ser exemple representatiu de la interacció entre l'home i l'entorn.
6. Estar associat a esdeveniments, tradicions, idees, creences, obres artístiques i literàries amb significat universal excepcional.
7. Representar fenòmens naturals de bellesa excepcional.
8. Ser exemple dels estadis de la H de la terra i dels processos geològics.

Menorca Talaiòtica és una candidatura formada per un bé seriatiu que constitueix la representació tipològica, cronològica i funcional de la Prehistòria, a través de 32 béns i en base als criteris iii i iv establerts per UNESCO:

- III. Aportar un testimoni únic o almenys excepcional d'una cultura o una civilització
- IV. Ser exemple d'un tipus de construcció o d'un conjunt arquitectònic o tecnològic o paisatge que il·lustri un període o varis de la història humana.

El valor universal excepcional, la integritat i la autenticitat dels béns que formen la candidatura s'expliquen amb diferents variables que presenten en el seu conjunt:

1. Tècnica constructiva complexa i organitzada
Es tracta d'una arquitectura de caràcter comunal i monumental que utilitza la tècnica ciclòpia i requereix d'una organització, d'un esforç col·lectiu i d'una ordenació de tot el procés: extracció de les grans pedres en les pedreres, transport als poblats o llocs d'edificació, edificació utilitzant blocs de gran tamany i considerable pes.
2. Significat social de l'arquitectura
L'esforç que significava la construcció dels edificis d'ús comunitari exercia una important funció de cohesió social i d'identificació dins el territori insular. Els monuments constitueixen fites, que fixen l'espai de cada comunitat.
3. Final E. Bronze – Ferro
La sèrie candidata representa un període que abraça l'Edat del Bronze i l'Edat del Ferro amb unes construccions especials i úniques en la prehistòria mediterrània, tot i que algunes es podrien comparar amb les d'altres indrets mediterranis cap d'elles tenen les característiques de la sèrie.
4. Alt grau de conservació
La gran part de les construccions de la sèrie presenten un elevat grau de conservació que permet veure la major part dels seus elements originals i definidors, els espais que configuraren així com sentir i percebre els seus trets simbòlics. Aquesta característica contribueix a reforçar l'autenticitat i la integritat dels béns, per altra banda ja reconeguda pels investi-

gadors des del segle XIX. La duresa de la pedra així com la monumentalitat en que foren construïts els monuments, són factors que han procurat la seva conservació.

5. Diversitat tipològica

La sèrie conté els millors exemples de tots els tipus arquitectònics amb el seu gran ventall de funcions i significats. Amb la selecció es recullen els testimonis arqueològics mitjançant els quals es poden representar variats aspectes de l'home prehistòric insular.

6. Caràcter simbòlic

Les particularitats de les construccions de la sèrie a més de comptar amb funcions de caràcter pràctic i funcional tenen també una alta càrrega simbòlica que es pot apreciar tant en els edificis de caràcter domèstic com en els funeraris o específicament rituals.

7. Alta densitat

La sèrie és una petita mostra de la gran densitat de construccions existents a l'illa sense les quals no es pot entendre. De tots els exemples seleccionats es poden trobar altres exemples, alguns amb menor quantitat i d'altres en notable qualitat.

8. Configuració del paisatge

La monumentalitat, la densitat i l'ocupació de gairebé la totalitat del territori insular, malgrat les destrosses que s'hagin produït en el passat, ha permès que els béns que formen part de la sèrie així com la resta, siguin elements presents i visibles en el paisatge.

ELS CRITERIS DE SELECCIÓ DELS BÉNS CANDIDATS.

El Consell Insular va establir la constitució d'un comitè tècnic que va ser l'encarregat d'avaluar i plantejar quins béns havien de ser proposats per a la seva declaració com a patrimoni mundial. Tot i que en un principi es va obrir un debat sobre l'abast d'aquesta declaració (s'havia de declarar una zona

de l'illa? S'havien de declarar alguns jaciments? Una sèrie de jaciments? i altres debats sobre el contingut de l'expedient) en una primera tria es varen tabular uns 50 jaciments arqueològics susceptibles de contenir valors universals. D'aquests primers, se'n seleccionaren 25 per a ser proposats per a la Llista Indicativa de Patrimoni Mundial, que finalment varen ser els que es presentaren al Ministeri de Cultura per tal d'aconseguir la inclusió en aquesta primera llista, com a pas previ per a la consecució de la candidatura a patrimoni mundial.

Aquesta inclusió es va aconseguir el 29 de gener de 2013, i arran d'aquest fet, el Consell Insular va conformar un equip tècnic, dirigit per Angela Rojas, per tal de comptar amb una professional de reconeguda experiència en la gestió de patrimoni mundial.

La primera feina que vàrem fer va ser revisar tots i cada un dels jaciments, amb l'objectiu de valorar la seva integritat i autenticitat, i saber quins valors quan a patrimoni mundial podien presentar. Aquesta feina es va centrar sobre tot, en descartar els jaciments arqueològics que podrien presentar problemes davant els avaluadors de la UNESCO: Cova de s'Aigua a Ciutadella i el poblat de Binicodrell, a Es Migjorn. Un, per falta d'autenticitat, a causa de les obres sofertes durant els anys 60 i 70 del segle passat que pretenien convertir-la en un recurs turístic més. L'altra, per falta d'integritat, a causa de les destrosses sofertes al llarg del temps, que el feien dèbil davant la UNESCO.

Després, s'encetà una doble vessant de feina. Primer, la de revisar la llista de jaciments arqueològics patrimoni per tal de completar la sèrie de béns arqueològics que la integraven, ja que es varen detectar alguns buits en la sèrie, tant quan a tipologies com en cronologies que calia completar. Així, es va proposar incorporar els hipogeus amb corredor megalític, també anomenats paradolmens, de Biniai Nou, perquè ara mateix són els monuments més antics que tenim datats a Menorca, i que testimonien la primera presència permanent de l'home a l'illa, entorn al 2200 aC. Un altra monument que es va proposar d'incloure va ser el sepulcre de triple parament de Son Olivaret, germà bessó del de Ses Arenes de Baix, però amb l'avantatge que es troba en una zona pública, propietat del Ministeri de Defensa. Representa un tipus de sepulcre en ús entre el 1800-1600 aC. i que va perdurar fins al 1200 aC., aproximadament.

Fig. 1 Panoràmica de sa Torreta de Tramuntana (Maó). Foto Gustavo Taboada.

Després es va proposar incloure la Cova des Càrritx, per representar un dels millors exemples de cova murada amb parament ciclopi, i pels excepcionals contextes arqueològics que va proporcionar i que encara conté, pendents d'investigar. Una altra proposta d'inclusió en la sèrie va ser el poblat de Sant Agustí Vell, pel seu bon estat de conservació i per l'excepcional talaiot que conserva encara bigues de llenya. El poblat de Sa Cudia Cremada es va incloure per la diversitat monumental que conté i per la simbiosi paisatgística entre els monuments prehistòrics i la casa modernista i jardins de principis del segle XX. També es va proposar incloure la fortificació del Castellàs de Forma, com a exemple de fortificació costanera, i per ser un dels jaciments que s'excava en col·laboració amb la Universitat de Sassari. I finalment, es va incloure el santuari de taula de Torrellissar Vell, per tal que totes les taules que es troben actualment en peu, fossin incloses dins la candidatura. Aquest fet, el d'incloure els 8 jaciments arqueològics que conserven taules en peus, va ser un altra factor determinant en la selecció. Entenim que en ser el monument més emblemàtic de la prehistòria de Menorca, i de fet, una representació original i icònica de Menorca, s'havien d'incloure totes dins la sèrie.

Una vegada incorporats aquests jaciments, consideram que la sèrie de béns representa totes les tipologies i cronologies de la prehistòria de Menorca: dòlmens, paradòlmens, sepulcres de triple parament, navetes funeràries, hipogeus, necròpolis, navifor-

mes, sales hipòstiles, assentaments costaners, poblats, murades i pous. En total, són 32 jaciments arqueològics, 32 BIC, els que conformen la sèrie a presentar davant la UNESCO.

ELS ACORDS AMB ELS PROPIETARIS.

El segon pas va ser posar-se en contacte amb tots i cadascun dels propietaris d'aquests jaciments arqueològics. La UNESCO valora com a prioritari i inexcusable comptar amb la participació i vist-i-plau dels propietaris dels jaciments arqueològics. Es varen encetar converses amb tots els propietaris de jaciments, tant públics com privats, amb una doble intenció. Primer, explicar la candidatura a patrimoni mundial, i segon, implicar-los en el projecte. Es va plantejar que aquesta col·laboració tingués forma de conveni entre el Consell Insular i els propietaris, amb un contingut molt concret.

El conveni recull els drets i els deures que la llei de patrimoni històric estableix envers els propietaris, i ofereix la col·laboració del Consell Insular en la gestió i manteniment dels mateixos, sempre que aquests no siguin gestionats amb ànim de lucre per part dels propietaris, com és el cas d'alguns. Així, el CIM es compromet a dissenyar i instal·lar la cartelleria, a fer net i a deforestar la zona visitable del bé, i a assessorar en tot el que sigui pertinent a la propietat.

En els casos de jaciments que siguin gestionats per empresa privada o altres persones jurídiques (Talatí de Dalt, per una S.R.M, o Torralba d'en Salort, per una Fundació), el CIM no es fa càrrec de les despeses de conservació i manteniment.

Resumidament, els compromisos que adquireix la propietat d'un bé inclòs a la sèrie són:

- a) Conservar i preservar el bé i autoritzar al Consell Insular de Menorca a desenvolupar actuacions encaminades a la millora de la gestió, senyalització, investigació, informació, difusió, manteniment i accessibilitat del bé.
- b) Permetre l'accés al bé, durant tot l'any, al públic en general.
- c) Informar el Consell Insular de qualsevol anomalia o problema que afecti la gestió del monument.

- d) Facilitar i prestar la seva col·laboració en tot allò que estigui al seu abast, per a la consecució dels objectius posats de manifest en el cos d'aquest conveni i perquè es puguin dur a terme les actuacions esmentades a l'estipulació tercera, apartat b).

I els compromisos que adquireix el CIM respecte dels béns de la sèrie són:

- a) Adoptar les mesures necessàries per a garantir la bona gestió del monument talaiòtic encarregant-se del manteniment i neteja del monument, del seu accés i estacionament així com de la senyalització, instal·lació de panells informatius i de totes les actuacions tendents a la millora del seu estat i coneixement.
- b) Respectar la condició de propietat privada dels terrenys on està ubicat el monument talaiòtic, consensuant abans de la seva realització, les intervencions no previstes en aquest conveni que podrien presentar-se per mor de propostes, iniciatives o programes inexistents avui. Aquestes intervencions no previstes seran objecte d'una addenda posterior, convenientment aprovada.
- c) Informar periòdicament a la propietat de les accions realitzades en el marc d'aquest conveni.

Cert és que durant aquestes converses varen sortir algunes qüestions que el CIM va haver de solucionar o aclarir. Per exemple, la responsabilitat civil del visitant, l'advertiment que s'entra a una finca privada, la compatibilitat de l'explotació de la finca agrària amb la visita turística o cultural, la prohibició de fer foc o llançar fems, l'establiment de dies i horaris de visita, etc. Totes elles es varen resoldre d'una forma o altra, aclarint de qui és la responsabilitat en alguns casos, informant en d'altres, o incloent determinades accions en el pla de gestió que s'ha d'elaborar, i en el que s'han incloure totes aquelles accions que a curt, mig i llarg termini s'han de dur a terme en cada un dels jaciments inclosos a la sèrie. Una de les coses que estableix el conveni és la constitució d'una comissió paritària, entre cada un dels propietaris i el CIM, que servirà per

debatre, explicar i posar en coneixement de les parts les possibles qüestions que puguin anar succeint, com a taula de diàleg i informació. Aquest procés va permetre incloure els jaciments que hem esmentat abans. Però també ha suposat que caiguin de la llista dos jaciments emblemàtics: el poblat murallat de Son Catlar i el pou de na Patarrà. No va ser possible arribar a acords amb els propietaris d'aquests dos béns. Hem de dir que, malgrat açò, la sèrie està prou representada amb el desconegut però espectacular pou de Calascoves, i amb els poblats murallats de Trepucó, Torre d'en Gaumés o Torrellafuda.

Fig.2 Taula de Talatí de Dalt (Maó). Foto Servei de patrimoni històric del Consell Insular de Menorca.

EL RÈGIM DE PROTECCIÓ JURÍDICA DELS BÉNS.

Una vegada es varen firmar tots els convenis amb els propietaris, el següent pas va ser iniciar dos tipus d'expedients administratius. Els més nombrosos, els de la declaració dels entorns de protecció al voltant d'aquests. Una de les condicions inexcusables que posa la UNESCO és que tots els jaciments que se presentin comptin amb el seu entorn de protecció corresponent. Gairebé la totalitat dels jaciments tot i ser Béns d'interès cultural (BIC) no tenien el seu entorn de protecció delimitat en adquirir aquesta condició no per un procediment administratiu sinó per mandat d'una de les disposicions addicionals de la Llei estatal de 1985. En aquest sentit,

s'han tramitat les declaracions de tots els que no comptaven amb aquesta delimitació. Els entorns de protecció s'han establert a partir d'una feina de camp en la que se situen les estructures arqueològiques visibles i les enterrades sobre un plànol, i a partir d'elles s'hi estableix un perímetre de protecció de fins a un màxim de 70 m entorn d'elles.

També, la UNESCO exigeix que tots siguin BIC, és a dir, que comptin amb la màxima protecció jurídica. Només el sepulcre de triple parament de Son Olivaret no era BIC per no estar inclòs dins el catàleg de jaciments arqueològics aprovat amb el Decret 2563/1966. El seu descobriment es va produir durant els anys 2000, i no es va tramitar la seva declaració. També s'han fet contactes amb el Ministeri de Defensa i el de Cultura per tal de tramitar aquesta declaració, ja que per ser un bé de titularitat Estatal, correspon a aquella administració dur-la a terme. A totes aquestes figures de protecció (declaració de BIC i delimitació dels entorns de protecció), s'hi ha d'afegir la protecció que s'estableix des de diferents instruments urbanístics, especialment els plans generals d'ordenació urbana, i el propi PTI. Tots aquests jaciments consten, d'una o altra forma, a l'ordenament territorial dels diferents ajuntaments, per la qual cosa la garantia de protecció jurídica és molt alta.

EL PLA DE GESTIÓ.

El Consell Insular de Menorca va aprovar, en sessió de Ple de dia 18-11-2013, el IV Pla de Gestió del Patrimoni Històric de Menorca, que abraça els anys 2013-2015, d'acord amb el que s'estableix a la llei 12/1998, de patrimoni històric de les Illes Balears. En aquest document (Gual, Gornés, 2013) s'inclouen diferents accions a realitzar sobre una part dels béns i un programa destinat a la candidatura en el que es fa referència a la instrucció de l'expedient, i en el que s'exposen, de forma resumida, els seus principals continguts. El pla de gestió de la candidatura, no obstant, s'inclou de fet dins l'expedient, i en ell es dibuixa el diagnòstic i situació actual dels 32 béns de la sèrie, així com es plantegen les accions de futur a dur a terme, amb l'objectiu de conservar-los i gestionar-los millor, i fer-los més accessibles. És aquest, un dels documents més importants de l'expedient.

Fig. 3 Naveta des Tudons (Ciutadella). Foto Joan Mercadal.

El pla de gestió s'ha alimentat, sobretot, a partir d'una acurada feina de diagnòstic, arran de les feines que s'han dut a terme mitjançant l'elaboració de les fitxes sobre l'estat de conservació dels béns inclosos a la candidatura. En aquestes fitxes es recullen tots els factors que incideixen en la conservació de cada un dels béns, i es valoren des dels factors naturals que, històricament han incidit en el jaciment arqueològic, com les accions antròpiques que l'han afectat al llarg del temps. Cada bé és valorat quan a la pèrdua que hagi pogut sofrir, les amenaces que té, les afectacions que pugui tenir sobre les seves visuals i del paisatge que l'envolta, els possibles desenvolupaments urbanístics que el puguin afectar en el seu entorn, la qualitat del disseny de mobiliari i de les visites que s'hi puguin fer, tec etc. Es recull tota aquella informació que pugui ser d'interès per l'expedient i per tal que els avaluadors coneguin de primera mà l'estat de cada un dels 32 jaciments arqueològics. I no s'amaga res. S'explica tot, el que està bé i el que està malament.

OPORTUNITATS.

La feina iniciada al voltant de la instrucció de l'expedient de la candidatura a Patrimoni Mundial de la Cultura Tala-iòtica de Menorca ha obert interessants línies de treball -algunes d'elles inèdites fins avui- que enceten noves oportunitats

per a una millor gestió del patrimoni arqueològic de l'illa.

La signatura d'acords amb tots els propietaris dels béns de la sèrie, ha suposat implicar, en un treball conjunt, no només a les diferents administracions públiques implicades, sinó sobretot implicar als propietaris privats de la majoria de jaciments en una tasca conjunta d'informació i complicitat en la tutela i gestió d'aquests béns. La formalització d'aquest acords entre particulars i l'administració s'ha de considerar una passa endavant en la gestió perquè significa compartir de manera explícita el compromís i la responsabilitat de protegir els jaciments amb el valor universal, el reconeixement del qual es vol aconseguir. Serà aquesta una tasca que necessitarà de la implicació i atenció pertinent per tal de mantenir vius els llaços de col·laboració entre tots.

Com s'ha dit, la implicació social i la participació en els objectius de conservació i de bona gestió és un dels requisits per a què la candidatura prosperi de manera positiva. Un instrument de participació és la Comissió tècnica assessora per al seguiment de la candidatura creada pel Ple del Consell Insular de 23 d'abril de 2012, es tracta d'un òrgan col·legiat, de caràcter deliberant i consultiu, destinat a facilitar i integrar la participació dels diferents departaments, institucions i entitats implicades en la candidatura. A més d'un comitè tècnic, hi formen part representants dels departaments de Cultura, Turisme, Mobilitat, Economia i Ordenació del Territori del CIM, Conselleria d'Educació GIB, ajuntaments, partits polítics, Església Catòlica, Universitat de les Illes Balears, Institut Menorquí d'estudis, Museu de Menorca, Museu Municipal de Ciutadella, Col·legi de Llicenciats, Amics del Museu de Menorca, Societat Històrico-arqueològica Martí Bella, Fundació Illa de l'Hospital, GOB, Ateneu de Maó, Associació hotelera de Menorca (ASHOME) i l'Associació de la petita i mitjana empresa (PIME).

El funcionament d'aquesta comissió podrà anar més enllà de la consecució de la inclusió de la sèrie dins la Llista de patrimoni mundial (si tot el procés fructifica) donat que el pla de gestió que s'haurà de desenvolupar seguirà necessitant de la implicació de tots. Fins i tot, es podrà pensar en una ampliació dels seus membres i/o de la seva organització. Pot ser una bona plataforma per dialogar, crear consens i atreure els agents econòmics més allunyats de la inversió en conservació i gestió dels jaciments. Una de les tasques que necessàriament s'haurà

d'emprendre és fer una feina semblant amb els grans sectors econòmics de l'illa: el turístic, l'agrícola-ramader i l'industrial. Especialment el primer, com a sector directament interessat en el "producte" turístic que pot suposar la marca "Menorca tala-iòtica". I el segon, com a recurs a tenir en compte com a un element important de les finques agràries en explotació on es localitzen gran part dels jaciments candidats.

La candidatura pot promoure o generar l'interès dels particulars per gestionar els béns directament, amb la tutela de l'administració, com a una possible font de recursos que complementin els adquirits amb les activitats agrícoles i ramaderes. Iniciar aquesta activitat potser més o menys fàcil en funció del condicionament que tingui el jaciment per a la visita i del suport econòmic amb el que es pugui comptar.

I una altra finestra que s'obre, és la de la necessària millora de la investigació i difusió d'aquest patrimoni. Som conscients de que la investigació sobre aquests béns és la fórmula que ajudarà a continuar donant-les el plus de valor i interès que tenen. En tractar-se de patrimoni arqueològic, les eines d'interpretació són fonamentals per a poder transmetre coneixements i continguts que facin atractius els jaciments no sols per als visitants sinó també per als ciutadans. Sense la investigació, no es podrà enriquir el coneixement.

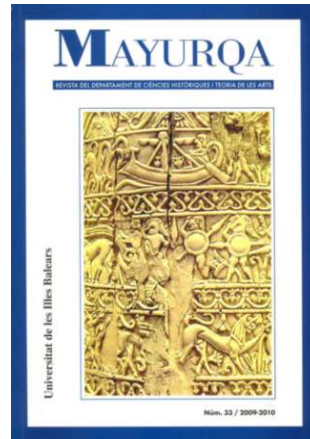
BIBLIOGRAFIA.

Gual Cerdó, J.; Gornés Hachero, S. 2013: Pla de Gestió del Patrimoni Històric de Menorca 2013-2015. inèdit.

VV.AA. Directrius pràctiques per a l'aplicació de la Convenció del Patrimoni Mundial. UNESCO. 2011. <http://whc.unesco.org/archive/opguide11-es.pdf>.

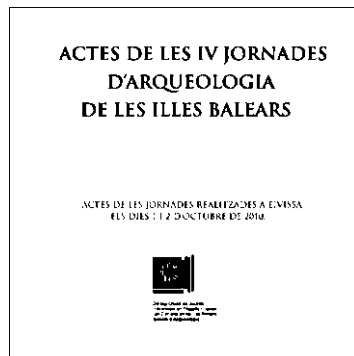
I^{es}. Manacor. Setembre 2006

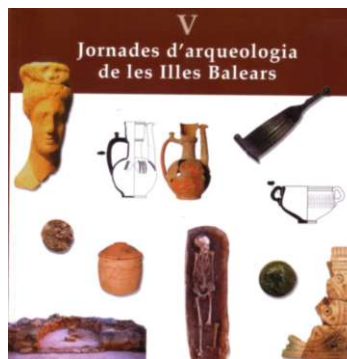
IIes Felanitx. Novembre 2007

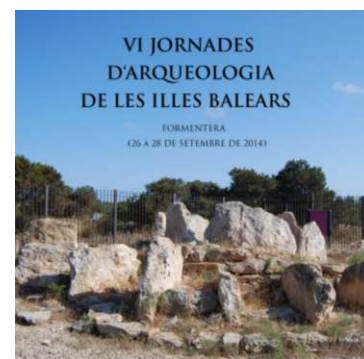
IIIes Menorca. Octubre 2008

IVes Eivissa. Octubre 2010

V^{es} Palma. Setembre 2012

VIes Formentera. Setembre 2014

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

**Consell Insular
de Formentera**